

Aneta Bołdyrew

"Kobieta aktywna w Polsce międzywojennej : dylematy środowisk kobiecych", Dobrochna Kałwa, Kraków 2002 : [recenzja]

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 6, 444-447

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dobrochna Kałwa, *Kobieta aktywna w Polsce międzywojennej. Dylematy środowisk kobiecych*, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, Kraków 2001, ss. 179.

Historia kobiet jest jedną z najmłodszych orientacji badawczych polskiej historiografii. W ostatnich kilkunastu latach podjęto w kilku ośrodkach akademickich systematyczne działania mające na celu ustalenie metodologii, zakresu i priorytetów badań w tej dziedzinie. Nie zmienia to faktu, że dystans między ustaleniami polskiej nauki historycznej a osiągnięciami zachodnioeuropejskiej historiografii nadal jest znaczący. Zaważyło na tym przede wszystkim nikłe zainteresowanie polskich badaczy społeczno-kulturowymi konsekwencjami modernizacji społeczeństwa polskiego w XIX i XX w. Jak zauważyła A. Żarnowska w szkicu omawiającym dorobek polskiej nauki w zakresie historii społecznej, w tym zagadnień związanych z kulturą życia codziennego czy dziejami kobiet, wbrew pozorom „przemiany w latach dziewięćdziesiątych nie okazały się sprzyjające dla intensywnego rozwoju tej dziedziny. Przyczyniła się do tego m.in. skrajna fascynacja historią polityczną, która pod hasłem wypełniania *białych plam* coraz powszechniej redukowana jest do historii faktu”¹. Tym istotniejsze jest podejmowanie zagadnień związanych z historią gender przez młodych polskich historyków. Należy do nich D. Kałwa, autorka recenzowanego studium podejmującego próbę rekonstrukcji modeli i wzorów kobiety aktywnej w Polsce w latach 1918-1939.

Praca obejmuje dziewięć rozdziałów. W pierwszym przedstawiona została ogólna sytuacja prawno-ekonomiczna kobiet w okresie międzywojennym², przeobrażenia ich pozycji w rodzinie i społeczeństwie, zmiany norm obyczajowych pozostających w ścisłej łączności z płcią kulturową. Wydaje się jednak, że warto byłoby w szerszym stopniu omówić przyczyny dynamicznych zmian, mających swe korzenie w ewolucji modelu stosunków społeczno-zawodowych i rodzinnych na początku XX w., a ostatecznie przypieczętowanych przez I wojnę światową.

W dwóch kolejnych rozdziałach przedstawiony został obraz kobiety w jej tradycyjnych rolach – gospodyni domu, matki i wychowawczyni, będący immanentną częścią modelu kobiety aktywnej. W okresie międzywojennym widoczny jest wzrost prestiżu zajęć gospodyni domowej, co z jednej strony było konsekwencją profesjonalizacji i racjonalizacji zajęć domowych, z drugiej strony stanowiło próbę kreowania modelu kobiety realizującej życiowe aspiracje poprzez organizację przestrzeni domowej, nabierającej w odrodzonej Polsce, w warunkach upublicznienia sfery życia prywatnego, znaczenia istotnego czynnika rozwoju ekonomicznego.

Stosunkowo szeroko omówiono wychowawczy wymiar obowiązków macierzyńskich, postrzegany w perspektywie wykraczającej poza sferę rodzinną. Istotne było

¹ A. Ż a r n o w s k a, *Studia nad dziejami kobiet w dzisiejszej historiografii polskiej*, „Kwartalnik Historyczny”, R. CVIII, 2001, s. 114.

² Na ten temat zob. także: *Równe prawa i nierówne szanse. Kobiety w Polsce międzywojennej. Zbiór studiów*, red. A. Żarnowska, A. Szwarc, Warszawa 2000.

bowiem współdziałanie rodziny (w praktyce przede wszystkim matki) i szkoły czy organizacji społeczno-oświatowych. Wydaje się natomiast, że zbyt marginalnie potraktowano zagadnienia funkcji opiekuńczych kobiety w środowisku domowym, dotyczących chociażby zdrowia i higieny (w tym wzbudzającej liczne kontrowersje idei świadomego macierzyństwa), a kwestie te były jednym z kluczowych zagadnień „w kwestii kobiecej”, co doskonale widać choćby w publicystyce.

W rozdziale IV D. Kałwa zajęła się problemem wypełniania przez kobiety roli *obrończyni moralności*. W powszechnym przekonaniu panującym zarówno w XIX wieku, jak i w okresie międzywojennym kobieta w szczególnie sposób miała być predestynowana do pełnienia funkcji ostoji wartości moralnych. Jednocześnie ze strony mizoginistów i antyfeministów często padały argumenty o niższości moralnej kobiet. Przekonywano, iż z racji braku umiejętności logicznego myślenia kobieta w swej naturze niezdolna jest również do trwania w stałym porządku etycznym. Dążąc do wprowadzenia nowych zasad etycznych do życia publicznego organizacje kobiece podjęły walkę z powszechną demoralizacją: prostytutką, handlem kobietami i dziećmi, chorobami wenerycznymi, alkoholizmem. Były również aktywnymi działaczkami ruchu pacyfistycznego. Kościół katolicki uczynił z kobiet filar świeckiego ruchu apostołskiego. W kolejnym rozdziale autorka zajęła się problemem pracy społecznej kobiet, zakresem ich działalności, trudnościami związanymi z pogodzeniem obowiązków rodzicielskich z pracą w organizacjach społecznych. Drugim wątkiem rozważań jest ocena stopnia realizacji głoszonych haseł w praktyce, w II Rzeczypospolitej widoczna była bowiem powszechna akceptacja społecznej działalności kobiet, mająca wszak bogate tradycje, zwłaszcza z okresu porozbiorowego. Liczne kontrowersje budził natomiast rzeczywisty wymiar działań, często mający niewiele wspólnego z manifestowanymi ideałami.

Szczególnie istotnym zagadnieniem, wzbudzającym w całym okresie międzywojnia najwięcej kontrowersji, była kwestia pracy zawodowej kobiet. Problematykę tę przedstawiono w rozdziale VI. Podobnie jak we wcześniejszych epokach żadnych emocji nie wywoływała praca włościanek, robotnic czy przedstawicielek drobnomieszczanstwa, a także kobiet niezamężnych. Gorącą dyskusję budziły natomiast dążenia kobiet z elitarnych grup społecznych podejmujących pracę zawodową z pozamaterialnych pobudek. Autorka podjęła próbę stworzenia modelowego portretu kobiety wykonującej prestiżowy, wymagający wysokich kwalifikacji zawód i porównała obrazy pracujących kobiet z warstwy inteligentkiej wyłaniający się z popularnych czasopism, powieści czy filmów z wizerunkiem tworzonym na łamach elitarniej prasy dla kobiet („Bluszcz”, „Kobieta Współczesna”, „Świat Kobiecej”). Zwróciła również uwagę na powstanie negatywnego stereotypu niekompetentnej urzędniczki zawdzięczającej awans urodzie, kokieterii czy protekcji. Drugi popularny stereotyp uosabiała stara panna sprowadzająca sens życia do pracy zawodowej. Żywa dyskusja dotyczyła umiejętności łączenia przez kobiety pracy zawodowej z zajęciami związanymi z prowadzeniem domu i wychowaniem dzieci.

Kolejny rozdział dotyczy udziału kobiet w życiu politycznym oraz stosunku czołowych działaczy i partii politycznych do kwestii kobiecej czy działalności po-

litycznej kobiet. Autorka przedstawiła również udział kobiet w strukturach organizacji partyjnych, a także sposoby pozyskiwania przez partie polityczne żeńskiego elektoratu. Osobnym zagadnieniem, kluczowym dla poniższego rozdziału jest kwestia obszaru działalności polskich parlamentarzystek.

Ósmy rozdział poświęcony został udziałowi kobiet w formacjach militarnych. Wojskowa aktywność kobiet na polskim gruncie ma bardzo bogatą tradycję, jeszcze z doby powstań narodowych. W okresie II Rzeczypospolitej kultywowana była w kobiecych organizacjach kombatanckich. Drugim polem aktywności wojskowej kobiet było przysposobienie wojskowe.

W ostatnim rozdziale autorka omówiła pracę organizacji działających na rzecz kobiet lub w obronie interesów kobiecych. W celach statutowych organizacji kobiecych najczęściej pojawiały się potrzeby działań na rzecz: rzeczywistego równouprawnienia i przestrzeganie przepisów prawnych gwarantujących równość, aktywizacji kobiet na wszystkich obszarach życia publicznego, ochrony praw matki i dziecka, współpracy organizacji ruchu kobiecego. D. Kałwa dokonała również klasyfikacji polskiego ruchu kobiecego dzieląc go na cztery podstawowe nurty: 1. organizacje feministyczne, 2. ruch socjalistyczny, 3. organizacje narodowo-katolickie, 4. obóz sanacyjny.

Autorka podjęła analizę tematu na trzech płaszczyznach. Pierwszą z nich wyznaczają normy i wyobrażenia dotyczące kobiecej aktywności lansowanej w publicznym dyskursie, w tym także autokreacja dokonywana przez same kobiety. Drugą określa rzeczywista działalność i stopień realizacji wyznaczonych norm. Trzecia dotyczy etosu kobiety aktywnej. I właśnie ten ostatni element budzić musi najwięcej wątpliwości. Badania wykazały bowiem, że mimo braku zgodności organizacji kobiecych w kluczowych kwestiach światopoglądowych zauważalna jest zadziwiająca jednolitość etosu kobiety aktywnej. Taki stan rzeczy był naturalną konsekwencją społecznej homogeniczności kobiet świadomie uczestniczących w życiu publicznym, korzystających z możliwości uzyskanych dzięki równouprawnieniu czy wprowadzających zmiany w dotychczasowych obszarach działań. W istocie zagadnienia te dotyczyły wąskiej grupy kobiet, głównie przedstawicielek inteligencji i ziemiaństwa. Do takiej też wysublimowanej grupy (podzielonej na dwie kategorie - *awan-gardę* i *elitę*) zawężony został przedmiot badań D. Kałwy. Zdaniem autorki rekonstrukcja etosu kobiet z niższych grup społecznych: robotnic, mieszkanek małych miast czy wsi nie jest możliwa, proces aktywizacji objął bowiem zbyt mało liczną ich część i trwał zbyt krótko. Wydaje się, że ta ostrożność i zachowawczość nie do końca jest uzasadniona. Prowadzone w okresie międzywojennym badania J. Chałasińskiego, F. Znanickiego, Z. Mysłakowskiego czy F. Grossa, a także bogate przecięż czasopiśmiennictwo tego okresu stwarzają możliwości choć zarysowania problemu. Uzasadniona natomiast jest rezygnacja z analizy aktywności przedstawicielek mniejszości narodowych. Jak wyjaśnia we wstępie autorka, koniecznym było skoncentrowanie się na modelu aktywności kobiet narodowości polskiej, brak szczegółowych badań źródłowych uniemożliwił bowiem przedstawienie wzorów i modeli funkcjonujących w środowiskach mniejszości narodowych.

Ograniczenie obszaru badań do przedstawicielek warstw uprzywilejowanych uniemożliwia oszacowanie skali liczebności grupy kobiet, które mogłyby zdobyć miano „aktywnej”. Bez odpowiedzi pozostaje też kluczowe pytanie: „która z przepaści była większa – ta między kobietą i mężczyzną, złączonymi wspólnym statusem społecznym i warunkami życia, czy ta między np. wiejską analfabatką i wykształconą inteligentką?” (s. 159). W świetle dotychczasowych ustaleń niemożliwe jest znalezienie wiarygodnej odpowiedzi na pytanie o to, która tożsamość – społeczna czy płciowa determinowała w większym stopniu postawę jednostki.

To, że recenzowana praca nie daje odpowiedzi na pytania dotyczące skali aktywizacji kobiet w Polsce międzywojennej nie jest wynikiem słabości warsztatu naukowego autorki, ale odbiciem niedostatków polskiej historiografii społecznej, koncentrującej się przez wiele lat na strukturach społecznych, z pominięciem przemian społeczno-kulturowych, determinowanych m. in. przez przynależność płciową. Należy w tym miejscu przypomnieć, że jednoznacznych wyjaśnień szeregu kwestii związanych z płcią kulturową nie dał również wieloletni dyskurs zachodnioeuropejskich historyków. Wartość studium D. Kałwy polega zaś właśnie przede wszystkim na formułowaniu pytań badawczych, wskazaniu na istnienie w źródłach problemów dotąd nie dostrzeganych, wreszcie stworzenie punktu odniesienia dla dalszych badań.

Raz jeszcze należy pokreślić, że omawiana praca nie miała zadania rekonstrukcji rzeczywistego obrazu aktywności Polek w okresie międzywojennym (obrazu wyłaniającego się choćby z zestawień statystycznych). Jej nadrzędnym celem było odtworzenie funkcjonujących w mentalności społecznej stereotypów ról wyznaczanych kobietom w przestrzeni życia prywatnego i publicznego. Dlatego też autorka wykorzystała źródła, które dają obraz powszechnej świadomości społecznej: prasę, broszury, druki ulotne, a także literaturę beletrystyczną i film.

Walorem pracy jest znakomicie skonstruowany wstęp, w którym autorka bardzo szczegółowo przedstawiła przedmiot pracy (uwzględniając definicję podstawowych pojęć, zapożyczonych przede wszystkim z ustaleń socjologów, takich jak *model*, *wzór*, *etos*, *elita* czy *awangarda*), problemy i metody badawcze, a także charakterystykę źródeł. Na szczególną uwagę zasługuje ta część uwag wstępnych, w której omówiony został dorobek i metodologia badań historii gender. Z całą pewnością recenzowana praca zasługuje na pozytywną ocenę i można ją polecić tym badaczom, którzy akceptują potrzebę prowadzenia badań dotyczących dziejów kobiet czy ruchu kobiecego, jak i sceptykom niechętnie odnoszącym się do propozycji wyodrębnienia historii kobiet jako suwerennej dziedziny badań historycznych. Z pewnością bowiem wszelkie wątpliwości i kontrowersje wyjaśnić może tylko merytoryczna dyskusja, dla której choćby omówiona wyżej praca stanowić może doskonałą inspirację.

Aneta Bóldyrew